

pregledni znanstveni članek
prejeto: 2000-01-15

UDK 261.7:262.14(497.4 Ajdovščina)"18"

GNEZDO LIBERALIZMA V NAŠI DOLINI. KLER IN LAIKI NA VIPAVSKEM V PRIMEŽU SEKULARIZACIJE

Gregor MATEVC
SI-5222 Kobarid, Stresova 4c

IZVLEČEK

Avtor v prispevku poskuša najti korenine konfliktov, v katere so ajdovski župniki na prelomu stoletja prihajali tako z verniki kot tudi z občinskimi oblastmi. Čeprav se na prvi pogled zdi, da so bili konflikti posledica takratnih političnih razprtij na Slovenskem, pazljivejše branje virov pokaže, da vsi spori niso bili neposredno povezani s politiko ter da so nekateri konflikti koreninili precej daleč v preteklosti. Poleg tega avtor ugotavlja, da je na razmere v Ajdovščini, ki je bila izrazito bolj liberalna od okolških župnij, vplivalo tudi razmerje moči med župniščem in občinskimi oblastmi, ki je šlo v prid slednjim.

Ključne besede: kler, laiki, sekularizacija, slovensko podeželje, 19. stoletje

UN COVO DEL LIBERALISMO NELLA NOSTRA VALLE. CLERO E I LAICI DEL VIPACCO NELLA MORSA DELLA SECOLARIZZAZIONE

SINTESI

Alojzij Novak, parroco di Aidussina, nel 1911 definì la cittadina "un covo del liberalismo nella nostra valle". La cronaca parrocchiale di Aidussina dei primi del secolo riporta costantemente notizie di conflitti fra il parroco, da una parte e le autorità comunali e i fedeli dall'altra. L'impressione che se ne ha, è quella di conflitti causati dalle condizioni politiche della zona in quel periodo. Tuttavia la comparazione con le cronache delle parrocchie circostanti, evidenzia che Aidussina era un caso isolato, visto che nelle altre non esistevano contrasti così clamorosi. L'autore cerca le radici di tali confronti nel passato, nei contrasti derivanti dal sistema delle pratiche rituali, ancora presenti agli inizi del secolo.

La situazione ad Aidussina era influenzata in gran parte dai rapporti di forza esistenti fra la parrocchia e le autorità comunali, che si risolsero a favore di queste ultime. Le autorità usavano il proprio potere contro il pastore ogniquale volta era nel loro interesse. Agli inizi del secolo i conflitti si aggravarono ulteriormente, in concomitanza con la frattura politica che ci fu in tutta la Slovenia. I sacerdoti, infatti, s'inclusero attivamente nella vita politica, passando dalla sfera sacra a quella secolare, diventando così oggetto di attacchi da parte degli oppositori politici.

Parole chiave: clero, laici, secolarizzazione, provincia, XIX secolo

UVOD

Pričujoči prispevek se ukvarja s klerom in laiki na Slovenskem v drugi polovici prejšnjega in v začetku tega stoletja. V tem času je pod pritiskom hitre modernizacije prihajalo do pomembnih družbenih sprememb, ki so med drugim zahtevale tudi redefinicijo razmerja med cerkvijo in državo.¹ Ob napredujoči sekularizaciji javnega življenja je cerkev iskala nove načine pastoralnega delovanja, da bi med ljudmi krepila vero in zaustavila vpliv najrazličnejših društev in organizacij z liberalnim oziroma socialističnim predznakom. Po spremembah, ki jih je v odnos med cerkvijo in državo prinesla francoska revolucija, je rimskokatoliška cerkev začela zagovarjati tezo, po kateri je civilizirano sožitje v družbi možno le z vzpostavitvijo družbe, v kateri ima cerkev odločilno vlogo pri urejanju življenja.² S tako držo je seveda prihajala v nasprotje s političnimi težnjami, ki so zagovarjale laično državo in ločitev cerkve od države. Tako je v Avstriji po obnovitvi ustavnega življenja prišlo do kulturnega boja, ki se je odvijal med zagovorniki in nasprotniki leta 1855 sklenjenega konkordata. Dokončno je bilo vprašanje razmerja med cerkvijo in državo v Avstriji rešeno z zakonom iz leta 1874, s katerim si je država v veliki meri podredila cerkev.³

Če so konflikti, ki so se odvijali med vrhovi cerkvene in posvetne oblasti, osvetljeni in pojasnjeni, je manj znan in raziskan domet tega dogajanja v periferiji. Zato bom pozornost usmeril na Vipavsko, v Ajdovščino.⁴ Takšni izbiri je botrovalo dovolj obsežno gradivo ajdovske župnije, ki so ga sestavljale župnijske kronike, pastoralne in dekanijske vizitacije, različni dopisi med cerkvenimi in civilnimi oblastmi. Uporabil sem tudi takratno časopisje, kot sekundarne vire pa monografije obravnavanega območja. Pri branju župnijskih kronik so moje zanimanje najprej pritegnile omembe volitev in z njimi povezanih sporov ter nenehnih konfliktov, v katere so župniki prihajali tako z občinskimi oblastmi kot tudi s samimi prebivalci. Posebej so bile zanimive omembe v ajdovski kroniki, kjer so bili konflikti še posebej ostri. Medtem ko kronike okoliških župnij jasno kažejo na upadanje moči liberalizma s približevanjem I. svetovni vojni, sta ajdovska elita in velik del ostalega ajdovskega prebivalstva ves čas izrazito liberalno usmerjena.

Župnik Alojzij Novak, ki je s svojim odkritim nastopom prišel v zelo hude konflikte z ajdovskimi občinskimi oblastmi, je kraj označil kot "gneздо liberalizma v naši dolini" (PANG, Ajdovščina, 24, 101). Ta opomba je bila v kroniko zapisana leta 1911. Župnijska kronika Šturij, ki ležijo tik ob Ajdovščini in so ostale z

Ajdovščino v cerkvenih zadevah tesno povezane tudi potem, ko sta oba kraja pripadla različnim škofijam, nam za isti čas kaže popolnoma drugačno sliko. Tudi tam so se dogajali ostri volilni spopadi in župnik je tarnal nad terorizmom liberalcev, vendar je bila šibkost liberalcev precej očitnejša, in že leta 1901 je župnik po občinskih volitvah zapisal, da so se liberalci "topot poskrili. Volitev se je brez njih v popolnem soglasju izvršila. Z novim starešinstvom je zavladal v občini mir, liberalci so bili ob vso moč" (PANG, Šturje, 22, 81). Podobno stanje je bilo v župniji Črniče, ki je bila sedež dekanata, pod katerega je upravno spadala ajdovska župnija. Tamkajšnji župnik je svojemu nasledniku v poduk zapisal, da ob volitvah velika večina prebivalstva stoji v krščanskem taboru, le nekaj je zagriženih nasprotnikov (PANG, Črniče, 24, 103).

Razlike med posameznimi župnijami so sicer v veliki meri razložljive s samim političnim položajem, ki je takrat vladal na Goriškem. Razcep med staro in novo strujo v SLS je res zabrisal zunanje znake upadanja moči liberalne stranke na Goriškem in celo prinesel volilno zmago liberalizma, vendar je tudi tu klerikalna stranka počasi dobivala večino, predvsem v kmečki kuriji (Melik, 1965, 279). Ne gre pozabiti, da je bila Ajdovščina v tistem času že lokalno središče, sedež sodnega okraja in manjše gospodarsko središče, kjer so v drugi polovici 19. stoletja vidno napredovale obrt in trgovina ter tudi industrija, temu primerno pa je raslo število delavstva in meščanstva. V večjih središčih je bil liberalizem zaradi številčnejše plasti srednjega razreda seveda trdnje zasidran kot v manjših vaseh, poleg tega so konkurenco katoliški stranki zaradi številnega delavstva delale različne delavske organizacije in Socialno demokratska stranka. Vendar pazljivejše prebiranje virov pokaže, da vsi spori niso povezani neposredno s politiko ter da nekateri konflikti koreninijo precej daleč v preteklosti in jih vodi drugačna logika. Oglejmo si najprej te korenine.

Ajdovska cerkev sv. Janeza Krstnika je obstajala že v 15. stoletju, vendar ni imela lastnega duhovnika, zato so po potrebi prihajali maševat iz bližnjih duhovnij, najpogosteje iz vipavske cerkve, pod katero je cerkev sv. Janeza Krstnika spadala. Ko se je naselbina okoli cerkve razrasla, se je pojavila potreba po stalnem duhovniku. Na začetku 18. stoletja je bil v cerkvi že nameščen duhovnik, ki je verjetno služboval tudi v Šturjah (Plesničar, 1997, 92). Iz tega časa sta ohranjena dva

1 Pri proučevanju odnosa kler - laiki sem se še posebej oprl na: Torre, 1995; Le Bras, 1979. Prim. tudi: Verginella, 1997.

2 O protisekularizacijskem boju cerkve prim. Menozzi, 1993.

3 O cerkvenih razmerah na Slovenskem v obravnavanem obdobju prim. Dolinar et al., 1991.

4 Za splošne podatke o zgodovini Ajdovščine prim. Plesničar, 1997. Splošni podatki o Ajdovščini v: Krajevni leksikon Slovenije, DZS, Ljubljana 1995.

dokumenta, apostolska vizitacija z dne 1. junija 1746 ter pismo skupnosti iz Šturij. Ajdovci so se pri vizitatorju pritožili zaradi akta, ki so ga sestavili v Šturjah in ki je zahteval ponovni premislek o takrat veljavni ureditvi. Sodeč po ohranjenih fragmentih je bil glavni problem posvetitev cerkve sv. Janeza Krstnika in nastavitev stalnega kaplana v Ajdovščini. Temu so se prebivalci Šturij upirali, sklicujoč se na "provizionalni" dekret iz leta 1743, medtem ko so Ajdovci upravičenost svojih zahtev utemeljevali na podlagi dekreta iz leta 1729 in dodatka k le-temu iz leta 1730. Ajdovci so se, opirajoč se na ta dokument, čutili upravičene do posvetitve svoje cerkve in do lastnega kaplana, saj so menili, da so izpolnili vse pogoje, navedene v omenjenem dekretu. Ti pogoji so bili naslednji: če bi imela cerkev sv. Janeza Krstnika premalo dotacij ali če bi bilo treba dati dolžno preskrbo zanjo, skrbi za upravičenje njenih stroškov jurisdicent grof von Edling; prav tako je bilo določeno, naj se vsota 500 goldinarjev, ki jo je zapustila pokojna grofica Madalena Veronica, zaupa nekomu tretjemu, da bi bilo njeno uživanje svobodno in iskreno; in tretjič, da se mora na stroške skupnosti in grofa jurisdicenta bodočemu kaplanu postaviti hiša v bližini cerkve. Poleg tega je bilo po mnenju Ajdovcev vprašanje dotacije rešeno, saj je neki Anže Kalin v ta namen ustanovil beneficij pod pogojem, da skupnost njega in njegovo ženo vzdržuje do smrti (NŠAG, Ajdovščina, 1746).

Ker pa je bil po določbah tretje točke dokumenta iz leta 1729 obremenjen jurisdicent - po stari navadi je bilo potrebno šturskemu kaplanu izplačevati določeno vsoto - je bilo plačevanje tega prispevka dano v ponovno razsodbo. Po ponovni presoji je bil dokument spremenjen v korist Ajdovcem, ki jim ni bilo več treba plačevati omenjene vsote "v dobro miru in v izogib razprtijam med Šturjani in Ajdovščino ter zato, da ne bi Ajdovcev težilo dvojno breme" (... pro bono pacis, et ad evitandas dissensiones inter Sturienses, et Aydovienses ortas, et ideo ex eadem causa, non esse duplici onere pergravandos Aydovienses ..., NŠAG, Ajdovščina, 1746).

Prebivalci Šturij so seveda izpodbijali vse te trditve. Trdili so, da Ajdovci niso zgradili nove hiše za kaplana. Poleg cerkve naj bi stala le majhna koča, ki je nudila streho nekemu menihu, kaplan pa je prebival v od cerkve precej oddaljeni stavbi. Ta ni bila na novo zgrajena, kot je bilo določeno, ampak le preurejena v bivališče za kaplana. Menili so tudi, da cerkev v Ajdovščini ne prejema zadostne dotacije, saj so bili zaradi vzdrževanja tamkajšnjega kaplana še posebej obremenjeni prav prebivalci Šturij. Prav tako ni bilo znano, ali je bilo 500 goldinarjev, ki jih je zapustila grofica Madalena Veronica, res zaupanih nekomu tretjemu. Šturjani so bili prepričani, da se to ni zgodilo pred

njihovim zadnjim prizovom. Tudi glede kapitala, ki ga je cerkvi zapustil Anže Kalin, so imeli pomisleke; niso namreč vedeli, za kolikšno vsoto gre, poleg tega pa, kot so zapisali, četudi bi obstajala in bi bila dovolj visoka, je bila trenutno namenjena vzdrževanju dobrotnikove žene, in se zato ni mogla upoštevati pod naslov dotacije (NŠAG, Ajdovščina, 1746). Problem je bil v tem, da so se Ajdovci, potem ko so se odločili za nastavitev lastnega kaplana, čutili upravičene do posvetitve svoje cerkve, saj so po lastnem mnenju izpolnili vse potrebne pogoje, medtem ko je skupnost iz Šturij to pravico izpodbijala. Da so Ajdovci hoteli lastnega kaplana, ni nič nenavadnega, saj vsaka ruralna skupnost teži k teritorializaciji, pri čemer prav religija igra veliko vlogo pri oblikovanju in varovanju meja (Le Bras, 1979, 69). Za spore, ki so ob tem nastali, so bili po mnenju skupnosti iz Šturij krivi Ajdovci, saj so si s posvetitvijo cerkve pred izpolnitvijo svojih dolžnosti neupravičeno prisvojili avtoriteto, ki jim ni pripadala. Glede tega so Šturjani pričakovali ustrezno ukrepanje s strani višjih instanc.

Zaradi pomanjkanja ustrezne dokumentacije je sicer težko v popolnosti rekonstruirati spor med obema skupnostma, vendar iz razpoložljivih virov izhaja, da je trajal več let. Že leta 1743 je bilo vipavskemu župniku z dekretom ukazano, naj spravi skupnost iz Šturij z ono iz Ajdovščine, ali kot piše v dekretu: "Naročamo gospodu župniku, naj skuša po svojih močeh pomiriti Šturjane in Ajdovce" (Comittimus Domino Parocho, ut Sturienses, et Haydovienses pro viribus suis componere sattagat., NŠAG, Ajdovščina, 1746).

Medtem ko je skupnost iz Šturij pristala na župnikove ukrepe, namenjene pomiritvi spora, pa Ajdovci kljub pričakovanjem niso pristali nanje. Najbrž je prav to vzrok spora med Ajdovci in vipavskim župnikom, ki na dan Corpus Domini ajdovskega baldahina ni hotel pritrčiti k svetim oltarjem. S tem jih župnik ni prikrajšal samo za obredno uslugo, do katere so se Ajdovci čutili upravičene, pač pa jih je tudi ponižal v primerjavi z drugimi skupnostmi oziroma skupinami v župniji. Del praznika Corpus Domini je namreč splošna procesija župnije, mesto, ki ga posamezna skupina zavzema na tej procesiji, pa določa njen položaj na hierarhični lestvici skupnosti (Torre, 1995, 317). Poleg tega je ostajala ves čas prisotna zamera, ker vipavski župnik ni hotel posvetiti ajdovske cerkve.

Kot je razbrati iz virov, je bil glavni razlog za to, da so Šturjani nasprotovali osamosvojitvi ajdovske kaplanije, ta, da bi bili s tem prikrajšani za ustrezna finančna sredstva, s katerimi bi lahko vzdrževali svojega kaplana. S tem je bilo tesno povezano vprašanje beneficija cerkve sv. Antona.⁵ Jurisdicent te cerkve namreč ni jamčil uživanja tega beneficija vsakemu kaplanu, ki bi

5 Za ajdovsko cerkvijo sv. Janeza Krstnika je bila leta 1673 zgrajena cerkev sv. Antona na Fužinah, nato pa leta 1696 še cerkev sv. Jurija v Šturjah (prim. Plesničar, 1997, 98).

ga izbrali v Šturjah, pač pa si je pridrževal pravico, da ga podeli tistemu, ki mu je pogodu. V obravnavanem času je bil ta beneficij podeljen nekemu puščavniku, s čimer so Šturje izgubile dohodek za svojo cerkev. Ajdovci so to komentirali z izjavo, da so ta beneficij prej tako ali tako uživali kaplani cerkve sv. Janeza Krstnika, kar pa so iz Šturij izpodbijali, češ da pred vprašanjem o ločitvi omenjena cerkev sploh ni imela lastnega kaplana, pa tudi v obratnem primeru ga ta kaplan ne bi mogel uživati. Poleg tega so se tudi pritoževali, da naj bi bil ta beneficij sicer podeljen nekemu puščavniku, v resnici pa ga uživa prav ajdovski kaplan.

Potem ko jim je bil odvzet beneficij in je Ajdovščina prenehala plačevati prispevek, ki bi ga po mnenju skupnosti iz Šturij morala, so se Šturjani znašli v težavah, ki so bile po njihovih besedah v tem, da je njihova skupnost "omejena na malo podložnikov, in da so ti v času posvetitve cerkve dali vse od sebe, da bi zbrali vsoto 60 f za tisto, kar jim pripada, tako da, razen da niso v dolgovih, ne morejo vsote povečati niti za vzdrževanje častitega kaplana, in četudi bi jim uspelo razveljaviti grozeči ukaz presvetlega gospoda grofa jurisdicenta, bi jim bilo v vsakem primeru nemogoče ustreči lastnim željam" (che la nostra Comunità sia ristretta in pochissimi Sudditi, e che al tempo della Sacramentazione della Chiesa abbino fatto ogni sforzo in comporre la summa di f 60. per loro tangente, cosichè oltre al non essere in debito, non s' attrovino ne pure in stato di poter accrescerla per il mantenimento del Rdo. Capellano, e quando anco li riuscisse di rescinder l' ordine comminativo dell' Illmo. Sig. Conte Giurisdicente, ad ogni modo li riuscirebbe però impossibile di poter secondare le proprie brame; NŠAG, Ajdovščina, 1746). Sicer so jim iz Ajdovščine oporekali, češ da se hvalijo, da so zbrali že omenjeno vsoto 60 goldinarjev, poleg tega pa da imajo še ločen kapital vipavskega župnika; naj torej ta denar združijo, da bo njihova cerkev imela zadostno dotacijo. Vendar so iz Šturij odgovorili, da je kapital vipavskega župnika dossegljiv le pod pogojem, da nasprotniki sprejmejo župnikove načrte za pomiritev spora.

Iz vsega opisanega je moč sklepati, da je srž spora med dvema skupnostma, v katerega pa so bile vpletene tako višje cerkvene oblasti kot župnik, v tem, da je ena skupnost s svojo odločitvijo o ločitvi poskušala prikrajšati drugo za ustrezne dohodke, s katerimi bi ta lahko vzdrževala svojega dušnega pastirja. Logika opravljanja obredne prakse, ki jo je uveljavljala cerkev, je namreč predvidevala, da verska skupnost v zameno za podarjena sredstva prejme obredno uslugo - Kristusovo telo oziroma božji blagoslov (Verginella, 1997, 102). Brez dušnega pastirja se je skupnost počutila

nemočna, zato se je s prošnjo za posredovanje obrnila na višjo cerkveno instanco. V družbi, ki ni poznala ostre ločnice med naravnim in nenaravnim, med svetim in nesvetim, je odvzem božje zaščite, ki je bila za agrarno skupnost omejenih virov nujno potrebna, zmanjševal možnost nadzora tuzemske stvarnosti in z njo šibil trdnost njenega družbenega telesa (Verginella, 1997, 103). Ali, kot so na koncu svojega pisma zapisali Šturjani: ".../ mi se ne nameravamo prepirati z nasprotno skupnostjo, ampak le vlagamo priziv našemu cerkvenemu sodniku, da bi nas v trenutnih razmerah ne zapustil, temveč bi nam priskrbel sveto hrano za blagor naših duš /.../. Tako torej, presvetli in prečastiti gospod, počiva vsako naše upanje v tej občutljivi zadevi, ki ne trpi odlašanja, na vaši vplivni moči, in zato vas prosimo, da blagovolite potolažiti naše duše in jih obvarovati nevarnosti, katerim so izpostavljene zaradi pomanjkanja potrebnih zakramentov" (...noi non intendiamo d'altercare colla Comunità Aversaria, ma Ricorriamo puramente al nostro Giudice Ecclesiastico acciò rebus sic stantibus non ci lasci in abbandono, ma ci provveda del Sacro Cibo per suffraggio delle nostre Anime /.../. Ecco dunque Illmo. e Revmo. Sigre. riposta ogni nostra speranza in quest. affare di delicato, che non patitur dilationem, nell autorevole potere d' VS. Illma. e Revma., e la supplichiamo acciò si degni di sollevar l' anime nostre e ripararle da que precipizij, a quali per mancanza de necessarij Sacramenti sono sotoposte., NŠAG, Ajdovščina, 1746).

Omenjeni spori med skupnostjo iz Ajdovščine in skupnostjo iz Šturij se še dolgo niso plegli, saj o njih poroča ob svoji prvi vizitaciji, 20. oktobra 1750, tudi tedanji nadškof in apostolski vikar Carol Mihael d'Attems. Tako izvemo, da ajdovska cerkev sv. Janeza Krstnika še vedno ni bila posvečena in da so prebivalci vizitatorja zaprosili za posvetitev. Še vedno so trajali tudi spori s Šturjani (Attems, 1994). Vprašanje posvetitve ajdovske cerkve je bilo dokončno rešeno šele leta 1799, ko je bila cerkev posvečena s strani tedanjega škofa. Vprašanje stalnih dohodkov za vzdrževanje duhovnika je bilo rešeno že leta 1755, ko je kamenjski župnik Anton Jožef Lokar vsoto 4000 goldinarjev, ki mu jo je dolgoval Albert grof Edling, odstopil ajdovski občini izrecno za vzdrževanje domačega duhovnika (Plesničar, 1997, 93).

Po obdobju konfliktov je, sodeč po virih, zavladalo obdobje miru in sodelovanja med skupnostma. Čeprav sta skupnosti po letu 1831 spadali vsaka pod svojo škofijo, sta ostali v cerkvenih zadevah med seboj povezani.⁶ Tako je šturski župnik ob različnih priložnostih hodil pomagat ajdovskemu in obratno. Poleg tega so imeli Ajdovci in Šturjani skupne bratovščine, prav tako

6 Danes so Šturje pravzaprav le mestni predel Ajdovščine, s katero pa so bile tesno povezane tudi v 19. stoletju, ko so še bile samostojna vas.

je bila v Šturjah ustanovljena podružnica Slovenske straže za Šturje - Ajdovščino. V tej povezanosti pa ni manjkalo podtalnih konfliktov, ki so zadevali vprašanje bogoslužja, denimo šmarnic. Te so bile "jedno leto v Šturjah, drugo v Ajdovščini; letos bi imele biti v Ajdovščini, a jih je šturski župnik tudi oznanil in jih drži. Quid de futuro? Na čistem si še nisem, kaj bi storil" (PANG, Ajdovščina, 24, 101). Tovrstna vprašanja glede pristojnosti v bogoslužju so bila povod za napetosti in spore med župnikom in farani, kot je v neki pridigi zapisal ajdovski župnik: "govori se po gostilnah, kamor se pa ne hodim prerekat, da hočem Ajdovščini vladati po komandi iz Šturij. - Menda mi bodele prisodili da imam tudi jaz pamet s katero sprevidim, kaj opustiti v dušnem pastirstvu; saj nisem prvi dan v dušnem pastirstvu, in Ajdovščina tudi ni moja prva služba" (PANG, Ajdovščina, 24, 101).

Napetosti med klerom in laiki, ki so bile prisotne že v družbi starega režima in ki jih je vodila logika obrednih praks, so se ohranile vse do preloma 19. v 20. stoletje, so pa zaradi modernizacije in hitro spreminjajoče se družbe postale manj izrazite in niso preraščale v odkrite spore. Kljub temu, da z razpoložljivimi viri ne moremo pokriti celotnega obravnavanega obdobja, sklepamo, da so bili podobni konflikti ves čas prisotni. Spori med skupnostjo in njenim pastirjem, med posvetno in cerkveno avtoriteto so se namreč obnavljali v neenakomernih časovnih intervalih. Bili so milejši ali ostrejši, pač glede na družbeno in gospodarsko težo spornih vprašanj ter glede na politično moč posameznih družbenih akterjev, nenazadnje pa tudi glede na pogajalsko sposobnost in voljo udeleženih (Verginella, 1999, 413-422).

Za razumevanje razmer v Ajdovščini so pomembne upravne spremembe, ki so se izvršile na tem območju v času od konca francoske okupacije do marčne revolucije.⁷ Med temi je bila najpomembnejša nova razmejitev med goriško in ljubljansko škofijo. Le-ta je bila določena z odlokom Pija VIII. iz leta 1830, ki je stopil v veljavo leto kasneje: poslej so pripadale ljubljanski škofiji vse fare in vikariati postojnskega okrožja, to je fare postojnske in trnovske dekanije iz tržaške škofije in vipavske dekanije iz goriške škofije. Istočasno je kraljestvo Ilirija dobilo svojo cerkveno provinco z metropolitjskim sedežem v Gorici.

Po teh upravnih spremembah je torej vipavska dekanija, katere del je bila tudi Ajdovščina, pripadla ljubljanski škofiji, vendar pa je Ajdovščina upravno še vedno ostala del goriške škofije in je bila podrejena črniškemu dekanatu. Razmejitev med obema škofijama

je potekala po deželni meji med Goriško in Kranjsko, po potoku Hublju, tako da je Ajdovščina, ki leži na goriški strani meje, upravno ostala podrejena goriški škofiji. Po tej upravni spremembi je bilo potrebno na novo zagotoviti dohodke za lokalnega kurata, kar je bilo občini naloženo z noto nadškofijskega ordinariata z dne 18. septembra 1833 (NŠAG, Ajdovščina, 1833). Občina je sprejela protokol, ki ga je poslala na nadškofijski ordinariat v potrditev. Po potrditvi s strani ordinariata naj bi ta protokol prevzel vlogo listine o dotaciji. Dne 4. novembra istega leta je z nadškofijskega ordinariata prispel dopis, v katerem piše, da se do tedaj za določitev kongruie ni storilo nič drugega, kot sestavila listina o dotaciji, glaseča se na 303 goldinarje, ki so jo podpisali vsi kontribuenti in jo je potrdila gosposka (NŠAG, Ajdovščina, 1833). Po sestavitvi te listine je ordinariat pričakoval, da bodo Ajdovci sestavili pogodbo, ki jo bo potrdil gubernij. O neuspehu pogajanj nam priča dopis z dne 16. januarja, poslan z nadškofijskega ordinariata tedanjemu kuratu Francu Forzeschinu (NŠAG, Ajdovščina, 1834). S tem dopisom je bil kurat odpoklican in skupnost puščena brez duhovnika, saj kljub obljubam, da bo v nekaj tednih ali največ v dveh ali treh mesecih določila stabilno dotacijo za kurata, tega ni storila. Kurat je bil po odpoklicu premeščen na Sveto goro, kjer naj bi opravljal službo spovednika, veroučitelja in pridigarja, dokler se zanj ne bi našlo novo dušnopastirsko mesto. Tam naj bi svojo službo opravljal marljivo, pobožno in odmaknjeno, poleg tega naj bi imel zadostne in stanu primerne dohodke. Hkrati s tem dopisom je prispel na črniški dekanat dopis, s katerim je bilo cerkveno osebje cerkve Sv. Križa pooblaščen za oskrbovanje Ajdovščine v vseh duhovnih potrebah in za administracijo pri duhovnih zadevah, vendar se tam niso smeli zadrževati dlje kot traja cerkveno opravilo, prav tako niso smeli maševati ob nedeljah in praznikih (NŠAG, Ajdovščina, 1834).

Vprašanje dohodkov je bilo nato rešeno s protokolom, izdanim 21. januarja 1834, v katerem so se člani skupnosti dogovorili za dotacijo. Protokolu so po medsebojnem posvetu dodali še naslednje pogoje: bodoči krajevni kurat naj bi od skupnosti prejemal kongruo v višini 303 goldinarjev v štirih letnih obrokih, in sicer 263 goldinarjev v gotovini, 40 goldinarjev pa naj bi dobil od šolnine. Če pa bi hotel vsakokratni krajevni kurat 40 goldinarjev od šolnine raje prejemati v gotovini, mu je bila skupnost pripravljena tudi celotno vsoto izplačevati v gotovini, vendar bi moral kurat v tem primeru vsa svoja duhovna opravila v skupnosti redno opravljati brez zaračunavanja šolnine. Od nobenega člana skupnosti ne bi smel zahtevati plačila za pogrebe, za izgotovitev mrliškega lista, za izpiske iz župnijskih knjig, posvetitve in podobno, z izjemo nadomestila za

7 O cerkvenoupravni ureditvi na Slovenskem prim. Dolinar et al., 1989; Dolinar et al., 1991; Dolinar, 1989; 1994; Kralj et al., 1989.

zig. Poleg plače naj bi vsakokratni krajevni kurat dobil tudi stanovanje, z eno samo obveznostjo, da mora ob vseh nedeljah in praznikih opravljati sveto mašo za skupnost, nedeljsko zgodnjo in popoldansko mašo pa mora opravljati v kraju, kot je to pri skupnosti v navadi (NŠAG, Ajdovščina, 1834).

Temu protokolu je sledila še nota kurata cerkve Sv. Križa, poslana na nadškofijski ordinariat, v kateri je poleg obvestila o tem, da je bil dosežen sporazum o duhovnikovi plači, tudi pripomba, da je okrajni kurat cerkve Sv. Križa z veseljem sprejel naredbo o odpoklicu ajdovskega kurata Franca Forzeschina, saj naj bi ta s svojimi dejanji ne dajal ravno najboljšega zgleda. Tako je sedaj, ko so Ajdovci izpolnili svoje dolžnosti, okrožni kurat v njihovem imenu prosil, naj bo na mesto dotedanjega kurata imenovan kakšen boljši (NŠAG, Ajdovščina, 1834).

Skupnost torej ni ravno hitela z zagotovitvijo duhovnikove plače, in čeprav iz virov ne moremo natančno razbrati vzroka za to, nam zgoraj omenjena nota kurata cerkve Sv. Križa nakazuje, da je bolj kot za malomarnost šlo za nestrinjanje s trenutno nastavljenim kuratom, ki je v določenih stvareh ravnal svojevoljno in proti željam skupnosti. Tudi sicer v obravnavanem obdobju po francoski okupaciji in do marčne revolucije cerkev ni imela najboljših podobe. Država je v tistem času prevzela pokroviteljstvo nad cerkvijo, vtikala se je v notranje cerkvene zadeve, nadzirala pastoralno in zasebno življenje duhovnikov, v zameno pa jim je priskočila na pomoč v materialnih potrebah. Istovetenje cerkve z državno oblastjo je dajalo vtis, da sta vera in cerkev le policijska naprava, kar je bilo pri ljudeh pogosto predmet spotike (Kralj, 1989, 22). Vendar je duhovnik še vedno ostajal potreben tako za dušni blagor posameznika kot za dobrobit skupnosti, in grožnja z odpoklicem duhovnika je spodbudila predstavnike skupnosti, da so hitro sprejeli odločitev o dohodkih svojega dušnega pastirja, s katero so prej toliko zavlačevali, ali kot je zapisano v uvodu k protokolu iz leta 1834, da se bo "skupnost že sama prepričala, da brez duhovnika ne more obstati in se bo nato takoj podvzela določiti in zagotoviti kongruo za svojega bodočega krajevnega dušebrižnika, ki ga bo dobila od nadškofijskega ordinariata" (...die Gemeinde wird wohl selbst überzeugt seyn, daß sie ohne eines Geistlichen niht verbleiben könne, sie wird demnach aufgefordert sogleich die Congrua für ihren künftigen von dem erzbischoflichen Ordinate zu erhaltenden Ortsseelsorger zu bestimmen und festzusetzen, NŠAG, Ajdovščina, 1834).

V tem primeru gre za dvojni odnos; na eni strani stopa v ospredje razmerje med cerkvijo in državo, ki je bila v obravnavanem času v odnosu do cerkve izredno pokroviteljska in se je v veliki meri vmešavala tudi v čisto notranje cerkvene zadeve, na drugi strani pa gre za razmerje med lokalno duhovščino in prebivalstvom oziroma njegovimi predstavniki. Pri tem je v ospredju vpra-

šanje določitve duhovnikovih prejemkov; to vprašanje je bilo pogosto vzrok konfliktov med kleriki in predstavniki laične skupnosti, ne samo zaradi višine dohodkov, ampak morda celo bolj zaradi vprašanja nadzora nad njihovim izplačevanjem, s čimer je skupnost pridobila kontrolo tudi nad vsakokratnim duhovnikom.

Z vprašanjem o določitvi duhovnikovih dohodkov se je postavilo tudi vprašanje o formalni samostojnosti kaplanije v Ajdovščini. Tako je nadškofijski ordinariat posredoval prošnjo Ajdovcev na gubernij v Trstu z utemeljitvijo, da je Ajdovščina od vseh drugih kuracij v škofiji oddaljena najmanj eno uro hoda. Poleg tega ajdovske kaplanije ni bilo mogoče priključiti nobeni drugi župniji in ni bila odvisna od nobene župnije oziroma župnika. Celotno do vipavske župnije, kateri je prej pripadala, ni imela nobenih svetnih obveznosti, prav tako je bila tudi v duhovnih zadevah izolirana, ker je imela neodvisnega lokalnega kaplana, ki je bil podrejen samo črniškemu dekanatu in ni imel nobenih obveznosti do katerega župnika oziroma župnije. Ker so tako skupnost kot gosposka in dekanat želeli formalno samostojno kaplanijo, so izjavili, da bodo sestavili listino o dotaciji, kongrua pa se je trenutnemu kaplanu že dejansko izplačevala (NŠAG, Ajdovščina, 1834). Hkrati je skupnost izjavila, da želi prevzeti patronat novonastale lokalije. Ordinariat se je s tem strinjal, saj je bila Ajdovščina veliko naselje, zato po njegovem mnenju potrebuje vnetega in sposobnega kurata, ki ne bo podvržen stalnim menjavam. Vprašanje stalne prisotnosti duhovnika v skupnosti je zelo pomembno za družbene odnose med njim in prebivalstvom. Če so namreč duhovniki podvrženi pogostim menjavam ali pa so zaradi drugih bremen pogosto odsotni iz svoje duhovnije, postanejo v očeh skupnosti nič več kot prehodni uslužbenci, skoraj tujci. Zakonita razmerja v tem primeru ostanejo nespremenjena, pač pa to močno vpliva na družbene odnose. Župnik ni več eden pomembnejših članov skupnosti, ki osebno pozna vse njene prebivalce in je pogosto tudi edini pismen, ampak dobi status uradnika, ki občasno prihaja v skupnost opravljat svojo službo (Le Bras, 1979, 138).

Kljub želji po čimprejšnjem uresničenju prošnje, napisane 27. junija 1834, se je vprašanje samostojnosti in patronata rešilo šele v letih 1841/42. Dne 20. julija 1841 je namreč iz Trsta na nadškofijski ordinariat v Gorici prispel dopis, s katerim je bila dovoljena ustanovitev samostojne kaplanije pod pogojem, da se izpolnijo že omenjeni pogoji o zagotovitvi duhovnikove plače in o prevzemu patronata, temu pa je 29. istega meseca sledil dopis ordinariata črniškemu dekanatu, v katerem se naznanja, da naj se 9. septembra izvede konkurz za mesto v novoustanovljeni duhovniji (NŠAG, Ajdovščina, 1841). Sledila je nota, v kateri je potrjena vsebina prej omenjenega dopisa ter naznačena potreba po sestavitvi listine, ki bo potrjevala, da je Ajdovščina samostojna kaplanija in da ima občina nad njo patronat. Tej noti je

bil priložen osnutek listine, ki je potrjeval potrebo po ustanovitvi nove neodvisne lokalije in omenjal razloge, ki so govorili temu v prid, hkrati pa tudi obveznosti skupnosti do svojega kaplana ter obveznosti kaplana do skupnosti (NŠAG, Ajdovščina, 1841). Ajdovci naj bi se po tej listini držali obveznosti, zapisanih v protokolu iz leta 1834, prav tako jim je bila podeljena tudi pravica do patronata. Občina je bila dolžna skrbeti za vzdrževanje cerkve, za prebivališče kaplana in za vse, kar je potrebno za izvajanje bogoslužja, kaplan pa je bil s svoje strani dolžan izpolnjevati dolžnosti, ki so izhajale iz naslova dotacije in so mu bile naložene s protokolom iz leta 1834.⁸

Po teh dogodkih je občina torej dobila patronat nad lokalno cerkvijo, naložena ji je bila skrb za cerkvene nepremičnine in za vzdrževanje duhovnika. Toda zapletov s tem ni bilo konec. Nerešeno je ostalo vprašanje župnikovega stanovanja, o katerem je leta 1887 pisala Soča. Dne 28. julija poroča, da je starešinstvo po dolgih letih končno določilo novo stanovanje za župnika, ker naj bi bilo staro neprimerno, pri čemer se namiguje, da občanarji poprej tega namerno niso hoteli storiti. A tudi sedaj ni manjkalo nasprotnikov, saj "žid in še nekdo drug se hudo vpirata" (Soča, 31/1887). V naslednji številki je sledil odgovor v obrambo napadenemu Židu. Avtor tega odgovora je trdil, da je omenjeni Žid le opravil svojo dolžnost kot občinski svetovalec, ko je nastopil proti predlogu starešinstva, ker da je bilo staro župnišče več kot dobro. Dodelitev novega stanovanja župniku, za katerega po besedah avtorja dopisa ta nikoli ni prosil, naj bi samo povzročila velike stroške že tako ne bogati občini, ki bi denar veliko bolje porabila, če bi ga vložila v izgradnjo novega vodovoda. Poleg tega je zapisano, da je nova stavba slabša od stare in potrebna temeljite prenove (Soča, 32/1887). Časopisnemu prerekanju je konec naredil sam ajdovski župnik Fran Dugulin z dopisom z dne 9. avgusta 1887. V njem je zapisal, da je sam zaprosil starešinstvo za novo stanovanje, za kar se je sicer zavzemal tudi njegov predhodnik Gabršček, čigar prošnje pa so bile vse po vrsti zavrnjene. Staro župnišče je bilo po njegovem mnenju preveč oddaljeno od cerkve in brez lastnega vrta, pa tudi vsakoletna popravila so občino precej stala. Ker je bila v tem času naprodaj hiša, ki je ležala ravno med šolo in cerkvijo, in v kateri bi se, če bi prišla v roke zasebnikom, "krčmarilo ali sploh ropotalo", je bil župnik mnenja, da je nastopil primeren trenutek, da zaprosi za novo stanovanje. Zaradi stanovanja pa se ni nikoli glasno pritoževal zato, ker se, kot pravi sam, v službenih zadevah pritožuje le tistim, ki mu pri tem lahko pomagajo, to je glede stanovanja občini in glede službenih opravil višji gospodi v Gorici (Soča, 33/1887).

Tudi kasneje je zaradi župnišča še vedno prihajalo

do trenj in zamer med župnikom in občino. Leta 1911 je župnik v kroniko zapisal, da so vodovod speljali v že skoraj vse boljše zasebne hiše, le v župnišče še ne, prav tako si je moral tudi elektriko napeljati sam, in sicer iz skrivnega (dispozicijskega) fonda (PANG, Ajdovščina, 24, 101). Pri tem najbrž ni šlo samo za malomarnost občine pri izvrševanju svojih dolžnosti niti za sovražno nastrojenost zoper cerkev kot tako. Velik vpliv na odnose med cerkveno in posvetno oblastjo je imela tudi osebnost vsakokratnih nosilcev cerkvenih oziroma posvetnih funkcij ter njihovo politično prepričanje. Tako so se leta 1908 z nastopom župnika Alojzija Novaka, ki se je odkrito postavil po robu vodilnim ljudem v Ajdovščini in njihovi politiki, močno zaostri la nesoglasja med predstavnikom cerkve in občinskimi oblastmi. Tu naletimo na vprašanje odnosa med klerom in lokalno posvetno oblastjo. Ti imajo precejšen pomen posebej tam, kjer župnik stalno prebiva v skupnosti. Pravno se zdi, da ti odnosi ne puščajo veliko prostora morebitnim konfliktom, saj je župnik edini, ki lahko razpolaga s cerkvijo. Ker pa je skupnost lastnica nepremičnin, župnik brez odobritve župana ne more izvesti nobene spremembe niti uvesti nobene izboljšave. Župan mora in mora, v svoji funkciji policijskega uradnika, zadolženega za vzdrževanje javnega reda, narediti vse, da bi preprečil motnje, ki bi utegnile ovirati izvajanje kulta. Po drugi strani pa so, ker se kult ne izvaja samo v cerkvi, tudi zvonjenje z zvonovi in procesije, kolikor se tičejo javnega reda, podvržene natančnim uredbam. Nazadnje velja opomniti, da nekatere dolžnosti, ki jih župniku zaupa država, iz njega napravijo tudi municipalnega uradnika, kar ima določene posledice na njegove civilne pravice (Le Bras, 1979, 153). Na sploh so bili odnosi med predstavniki cerkvene in posvetne oblasti polni nasprotij in dvomnosti, saj je v teh odnosih vedno ostajalo odprto vprašanje, kdo je komu podložen, kdo se mora komu ponižno klanjati. Tako je bil župnik dolžan pokornost ne le cerkvi, temveč tudi posvetni oblasti, z druge strani pa je moral tudi predstavnik občinske oblasti kot član verskega občestva izkazovati svoje spoštovanje ne le posvetnim oblastem, temveč tudi svojemu duhovniku. Kot pričajo številni župnijski dokumenti, je bila ta navzkrižna podložnost vedno polna protislovij, porajala je napetosti, v katerih so laiki in kleriki merili svoje moči in si prizadevali drug drugemu načeti oblast (Verginella, 1997, 100).

Tovrstno merjenje moči se je, sodeč po ajdovski župnijski kroniki, kazalo ob najrazličnejših priložnostih, na primer leta 1904, ko se je pripravljala sprejem nadškofa. Ko je tedanji župnik županu postavil vprašanje sprejema nadškofa, mu je ta odgovoril, da je večina proti sprejemu, "in sicer radi Vas - ker niste lansko leto o sokolski slavnosti izpostavili zastav na

8 Ajdovščina je postala samostojna kaplanija 19. novembra 1842, v župnijo pa je bila povzdignjena leta 1898 (prim. Plesničar, 1997).

zvonik in v župnišču". Na župnikovo vprašanje, zakaj ne skliče seje, je odgovoril, da je "privatno govoril in večina noče nič slišati o sprejemu!" Sprejem je potem sicer bil, "ali brez običajnega slavloloka /.../" (PANG, Ajdovščina, 24, 101). Podobno je isti župnik leta 1906 zagrenjeno zapisal: "Danes sem zvedel, da so naši naprednjaki ustanovili ljudsko knjižnico /.../ Čudno je vendar, da k tej tako važni zadevi (ljudska knjižnica) niso povabili župnika. Vse je bilo na tihem in skrivno osnovano in dovršeno" (PANG, Ajdovščina, 24, 101).

Nič bolje se ni godilo tudi njegovemu nasledniku. Leta 1911 so mirno pozabili nanj ob zaključku mizarškega tečaja, podobno pa se je zgodilo tudi ob zaključku šiviljskega tečaja. Šele komisija iz Gorice je občinske može opozorila, "da je tudi duhovna gosposka v Ajdovščini, ki naj se vabi k uradni sklepi" (PANG, Ajdovščina, 24, 101). Prav tako je občina nastavila novega organista, ne da bi o tem kakorkoli obvestila župnika, na župnikovo vprašanje pa je župan odgovoril, "da je to stara navada in da si občina te pravice ne da kar na lepem vzeti" (PANG, Ajdovščina, 24, 101).

Lastništvo župnišča je občina skušala izkoristiti tudi za zamenjavo župnika, ki nekaterim očitno ni bil po volji. Leta 1913 je na knezo-nadškofijski ordinariat poslala dopis, v katerem je zahtevala zamenjavo tedanjega župnega upravitelja Ivana Rejca. Ajdovščina je bila namreč takrat že pet let brez stalnega župnika pod vodstvom raznih začasnih upraviteljev, s katerimi po besedah županstva občestvo ni bilo zadovoljno. Ker se prošnjam o premetitvi ni ugodilo, je občinsko starišinstvo na seji dne 28. junija 1913 sklenilo, da se župniku po enem mesecu odpove stanovanje in plača, če v tem roku ordinariat ne predloži "terne" dušnih pastirjev v izbiro (NŠAG, Ajdovščina, 1913). Ob tej grožnji je župnik pisal na dekanat in zanimal vse obtožbe, hkrati je prosil, naj škofija zoper sklep občine protestira na c. kr. glavarstvu, če ga še naprej namerava pustiti v Ajdovščini (NŠAG, Ajdovščina, 1913). Župnikov ugovor je dekan posredoval na ordinariat in ta je res dosegel, da je glavarstvo z dopisom z dne 30. julija 1913 sklep ajdovske občine razveljavilo (NŠAG, Ajdovščina, 1913). Kar se tiče "terne" dušnih pastirjev, ki so jo zahtevali Ajdovci, je zanimiva pripomba na hrbtni strani pisma, ki ga je župnik Rejec poslal na dekanat in pravi: "Ta napor je treba energično odbiti. Terne ni mogoče predložiti. Na sploh noben duhovnik ne mara kompetirati za tako slabo in liberalno župnijo" (NŠAG, Ajdovščina, 1913). Podobno mnenje je o Ajdovščini izrazil že njegov predhodnik, ko je komentiral govorice o tem, da naj bi bil on premeščen, župnija pa naj bi bila razpisana, da bi lahko duhovniki zanjo kandidirali. Kljub govoricam o petih oziroma celo osmih prosilcih

pa dejansko ni bilo nobenega. Zapisal je: "Vzroka ne bo težko najti, menda bo ta, ker noče nihče biti samo za parado v Ajdovščini" (PANG, Ajdovščina, 24, 101).

Ajdovski duhovi so se burili tudi zaradi vprašanja pokopališča, ki je bilo občinsko "in za časa vakature fare od cerkvene strani blagoslovljeno brez vsacih pogojev. Če bi bilo potom kakega zločina eksekrirano, naslednik, nikar ga ne blagoslovi več, dokler občina ne da pismenega reverza, da se bodo glede pogrebov spoštovala določila sv. cerkve. Sedaj ima občina tam vso oblast - cerkev pa mora molčati" (PANG, Ajdovščina, 24, 101). Ko je namreč pokopališče enkrat prišlo pod upravo občine, je ta prevzela tudi urejanje vseh zadev, za katere je bila prej pristojna cerkev - vzdrževala je obzidje, določala urnik, pravila za postavljanje spomenikov, včasih se je celo vmešavala v obrede znotraj pokopališča. Vendar pa je tudi Cerkev še vedno gledala na pokopališče kot na svojo lastnino in kler se je trudil obdržati pravico do blagoslovljanja zemljišča, na katerem je pokopališče stalo, saj je to le s posvetitvijo lahko dobilo značaj svetega kraja. Cerkev je torej še naprej skrbela za upravljanje pokopališča, ki ga je vedno smatrala za svoj del (Le Bras, 1979, 54-66).

Pomemben zaplet se je zgodil leta 1911 ob smrti Bruna Bianchia. Fant je umrl za jetiko, pred tem pa je kljub župnikovim prošnjam zavrnil zakramente. Župnik je o tem poročal na škofijo in fantu je bil odrečen cerkveni pogreb, kljub prošnjam in moledovanju sorodnikov, saj, kot je zapisal župnik, "kako naj to storim v pohujšanje ljudstva?" (PANG, Ajdovščina, 24, 101). Vršil se je civilni pogreb, ki ga župnik tudi podrobno opiše, jezilo pa ga je to, da je bil grob kljub njegovi prepovedi skopan v blagoslovljeni zemlji.⁹ Župan je odklonitev cerkvenega pogreba Brunu Bianchiju izkoristil za pritožbe čez župnika. Ko je bil istega leta v Ajdovščini na obisku grof Attems, takratni glavar, je namreč župan ta dogodek navedel kot enega od vzrokov za nezadovoljstvo ljudi z župnikom (PANG, Ajdovščina, 24, 101).

Podobni dogodki so pogosto vodili v spore med župnikom in laiki. Duhovščina je dosledno po kanonu razumela, da so verski pogrebi namenjeni kristjanom, in da je njihova zavrnitev logična posledica dejstva, da nekdo ni kristjan ali da je umrl v grešnih okoliščinah, medtem ko je bilo med laiki ukoreninjeno prepričanje, da so do cerkvenega pogreba upravičeni vsi. V imenu nenapisanega, a nič manj ukoreninjenega mnenja, po katerem smrt že sama po sebi zasluži slovesno obhajanje, je ljudstvo menilo, da ima vsak človek pravico uživati verske obrede, katerih normalni vir je bila cerkev, in da ta z odrekanjem pogrebnih slovesnosti zaradi moralnih ali doktrinarnih izgovorov zlorablja svoje prerogative (Agulhon, 1991, 195).

9 O civilnih pogrebi prim. Verginella, 1995; 1996; Dolenc, 1995; Možina, 1996.

Kot je razbrati iz virov, je ob ustanovitvi samostojne kaplanije v Ajdovščini občina s prevzemom patronata nad njo dobila v roke močno orožje, ki ga je izkoriščala v sporih z vsakokratnim dušnim pastirjem. Ti spori so postali posebno očitni na prelomu stoletja in so se hranili s političnimi razprtijami, ki so v tistem času pretresale Slovence; občinski možje, večinoma liberalno politično usmerjeni, so patronat nad župnijo in lastništvo cerkvenih nepremičnin izkoriščali za oviranje župnika, če je ta poskušal nastopiti proti liberalni politiki. Tako so bili ajdovski dušni pastirji v osemdesetih letih prejšnjega stoletja, v času slogastva, v dokaj dobrih odnosih z občino, veliko jih je bilo tudi večanjenih v bralno društvo Edinost. S pojavom političnega katolicizma se je v začetku 20. stoletja položaj temeljito spremenil. Župniki, ki so zastopali stališča političnega katolicizma, so v izrazito liberalni občinski oblasti videli svojega nasprotnika in so začeli aktivno sodelovati tudi v lokalnem političnem življenju, s čimer so se zapletali v bolj ali manj odkrite spore z občinskimi oblastmi.

Poleg boja proti napredujočemu liberalizmu se je moralo katoliško gibanje v 19. stoletju spoprijemati še s številnimi novimi gibanji, ki jih je prinesel čas, tako na primer z vprašanjem parlamentarizma, z vedno bolj perečim socialnim vprašanjem ter z nacionalnim vpra-

šanjem. V tem boju je aktivno sodelovala tudi nižja duhovščina, pri čemer je za politično agitacijo pogosto uporabljala prižnico. V okviru bogoslužja je na prvem mestu treba imenovati pridigo kot sredstvo, s katerim je duhovščina poleg kateheze lahko najbolj neposredno oblikovala vernika (Dolinar, 1993, 160). Močna prisotnost politike v bogoslužju, posebej v pridigah, je lahko hitro povzročila, da se je nasprotovanje politični stranki, ki jo je zagovarjal župnik, sprevrglo v nasprotovanje samemu župniku. Ta je s svojim sodelovanjem v dnevnem političnem življenju prestopil iz sakralne sfere v posvetno, s čimer je postal tarča napadov političnih nasprotnikov. Politični konflikti so se tudi ves čas prepletali in mešali s konflikti, ki so bili posledica tekme za prestiž med predstavniki posvetne in cerkvene oblasti.

ZAHVALA

Prispevek je nastal na podlagi moje diplomске naloge "Proces sekularizacije in odnosi med klerom in laiki v Ajdovščini v drugi polovici 19. stoletja" pri doc. dr. Marti Verginelli. Na tem mestu se ji najlepše zahvaljujem za vso pomoč in nasvete tako pri pisanju diplomске naloge kot pri pripravi tega prispevka. Prav tako se zahvaljujem vsem tistim, ki so mi kakorkoli pomagali pri pisanju diplomске naloge in pripravi tega članka.

THE HAUNT OF LIBERALISM IN OUR VALLEY. CLERGY AND LAYMEN OF THE VIPAVA VALLEY IN THE VICE OF SECULARISATION

Gregor MATEVC

SI-5222 Kobarid, Stresova 4c

SUMMARY

Alojzij Novak, the parish priest from Ajdovščina, labelled this place, in 1911, "the haunt of liberalism in our valley". In addition, it was the parochial chronicle of Ajdovščina (founded at the turn of the century) that kept referring to the conflicts encountered by the priest during his contacts with the municipal authorities and believers. At first sight it seems that the conflicts were a result of the political circumstances dominating at that time in the dealt with area. A comparison with the chronicles of the neighbouring parishes shows, however, that Ajdovščina was an exception in this respect, for no such severe disputes were recorded elsewhere. The author attempts to find the roots of these conflicts in the past, in the disputes that were led by the logic of various liturgical practices and were still present there at the beginning of the 20th century.

The conditions in Ajdovščina were to a great extent influenced also by the proportion of power between the rectory and the municipal authorities, which was certainly to the advantage of the latter. The authorities exploited their power against the pastor, whenever in their interest. The conflicts became very severe at the turn of the century, when a political rift began to take place in the land of the Slovene people. By actively participating in the political life of that time, the priests moved from secular to the sacral sphere and thus became the target of a number of attacks by their political opponents.

Key words: clergy, laymen, secularisation, province, 19th century

VIRI IN LITERATURA

- PANG** (Pokrajinski arhiv v Novi Gorici), kronika župnije Ajdovščina, zbirka fotokopij, t. e. 24, mapa 101.
- PANG**, kronika župnije Šturje, zbirka fotokopij, t. e. 22, mapa 81.
- PANG**, kronika župnije Črniče, zbirka fotokopij, t. e. 24, mapa 103.
- NŠAG** (Nadškofijski arhiv v Gorici), fond Parrocchie transitate sotto sovranità straniera in seguito del trattato di pace, fasc. Aidussina (Ajdovščina).
- SOČA**, 31-33/1887.
- Agulhon, M. (1991)**: La Repubblica nel villaggio. Una comunità francese tra rivoluzione e seconda repubblica. Bologna, Mulino.
- Attems, C. M. d' (1994)**: Vizitacijski zapisniki goriškega, tolminskega in devinskega arhidiakonata goriške nadškofije 1750-1759. Gorica.
- Dolenc, E. (1995)**: Za menoj ne bodo farji pevali... za menoj bo šla muzika. Politični boji in versko življenje na kranjskem podeželju v začetku stoletja. Zgodovina za vse, 1/95, Celje.
- Dolinar, F. M. (1989)**: Cerkevnoupravna ureditev Ilirskih provinc. Zgodovinski časopis 43/89, Ljubljana, 507-511.
- Dolinar, F. M. et al. (1989)**: Slovenska cerkvena pokrajina. Acta Ecclesiastica Sloveniae, 11, Ljubljana.
- Dolinar, F. M., Juhant, J., Kralj, F. et al. (1991)**: Zgodovina cerkve na Slovenskem. Celje, Mohorjeva družba.
- Dolinar, F. M. (1993)**: Praktično in duhovno oblikovanje slovenskega katoličana 1890-1941. V: Dolinar, France M. et al.: Cerkev, kultura in politika, Ljubljana, 155-166.
- Dolinar, F. M. (1994)**: Cerkevnoupravna ureditev slovenskega prostora do ustanovitve slovenske metropolije 1968. Zgodovinski časopis, 48/94, Ljubljana, 55-61.
- Kralj, F. (1989)**: Cerkevne razmere na Slovenskem od konca 18. do konca 19. stoletja. V: Kralj, F. et al.: Vloga Cerkve v slovenskem kulturnem razvoju 19. stoletja, Ljubljana, 19-26.
- Le Bras, G. (1979)**: La chiesa e il villaggio. Torino, Boringhieri.
- Melik, V. (1965)**: Volitve na slovenskem 1861-1918. Ljubljana.
- Menozi, D. (1993)**: La chiesa cattolica e la secolarizzazione. Torino, Einaudi.
- Možina, J. (1996)**: Odpad k pravoslavju, to je razkošništvu. Zgodovina za vse, 2/96, Celje.
- Plesničar, P. (1997)**: Ajdovščina. Pogled v njeno preteklost. Komentirana objava zgodovine Ajdovščine in Šturij. Nova Gorica, Pokrajinski arhiv v Novi Gorici.
- Torre, A. (1995)**: Il consumo di devozioni. Religione e comunità nelle campagne dell'Ancien regime. Benetke, Marsilio.
- Verginella, M. (1995)**: "Mrtvi pomagajo živim, živi mrtvim, mrtvi živim in mrtvi mrtvim." Zgodovina za vse, 1/95, Celje.
- Verginella, M. (1996)**: Ekonomija odrešenja in preživetja. Knjižnica Annales, Koper.
- Verginella, M. (1997)**: Vztrajnost habitusov. Kler in laiki na istrskem podeželju v 19. in 20. stoletju. V: Verginella, M. et al.: Historični seminar II, ZRC, Ljubljana, 97-106.
- Verginella, M. (1999)**: Kler in laiki na istrskem podeželju. Acta Histriae VII. Koper, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko - Znanstveno-raziskovalno središče Republike Slovenije Koper, 413-422.